नामांक Roll No.

Question Booklet No. S15955541

No. of Questions – 18

No. of Printed Pages – 11

S-71-Sanskritam (T.L.)

माध्यमिक परीक्षा, 2026

SECONDARY EXAMINATION, 2026

तृतीय भाषा – संस्कृतम्

Third Language – Sanskritam

समय : 3:15 (सपादहोरात्रयम्)

पूर्णाङ्का : 80

परीक्षार्थिभ्य: सामान्यनिर्देशा :

1) परीक्षार्थिभि: सर्वप्रथमं स्वप्रश्नपत्रस्योपरि नामाङ्क: अनिवार्यत: लेख्य: ।

2) सर्वे प्रश्ना: अनिवार्या: ।

3) प्रत्येकं प्रश्नस्योत्तरम् उत्तरपुस्तिकायामेव देयम् ।

4) प्रत्येकं प्रश्नभागस्य उत्तरं क्रमानुसारमेकत्रैव लेखितव्यम् ।

खण्ड – अ

1. बहुविकल्पात्मकप्रश्नाः । [18×1=18]

i) पाषाणीसभ्यतायां प्रस्तरतले के पिष्टाः सन्ति ? [1]

अ) सरोवराः ब) वानराः

स) लतातरुगुल्माः द) महानगराणि

ii) बुद्धिमती मार्गे गहनकानने कं ददर्श ? [1]

अ) चोरम् ब) व्याघ्रम्

स) वृक्षम् द) शृगालम्

iii) 'शिशुलालनम्' पाठानुसारेण कौ यमलौ स्तः ? [1]

अ) कुशलवौ ब) रामलक्ष्मणौ

स) रामकृष्णौ द) रामविदूषकौ

iv) 'जननी तुल्यवत्सला' इति पाठः कस्मात् ग्रन्थात् संकलितः ? [1]

अ) रामायणात् ब) महाभारतात्

स) रघुवंशात् द) ऋग्वेदात्

v) पिकः कस्य गुणं जानाति ? [1]

अ) काकस्य ब) निर्बलस्य

स) मूषकस्य द) वसन्तस्य

vi) कर्कशध्वनिना कः वातावरणम् आकुली करोति ? [1]

अ) सिंहः ब) पिकः

स) काकः द) वानरः

vii) 'सूक्तयः' पाठानुसारेण प्रथमः धर्मः कः ? [1]

अ) विवेकः ब) आचारः

स) अहिंसा द) करुणा

viii) 'तोयैरल्पैरपि करुणया भीमभानौ निदाघे ।' अत्र रेखाङ्कितपदस्य प्रसङ्गानुसारं कोऽर्थः ? [1]

अ) ग्रीष्मकाले ब) शीतकाले

स) वर्षाकाले द) वसन्तकाले

ix) 'लोके + अस्मिन्' इत्यस्य सन्धिपदं किम् ? [1]

अ) लोकोऽस्मिन् ब) लोकास्मिन्

स) लोकेऽस्मिन् द) लोकऽस्मिन्

x) 'सञ्जाता' इत्यस्य सन्धिविच्छेदः अस्ति [1]

अ) सम् + जाता ब) सन् + जाता

स) सञ्ज + आता द) सञ्ज + अता

xi) अधोलिखितेषु यणसन्धेः उदाहरणमस्ति [1]

अ) प्रकृतिरेव ब) सञ्चरणम्

स) वयोऽनुरोधात् द) खल्वेतत्

xii) 'दशाननः' इति पदे कः समासः ? [1]

अ) कर्मधारयः ब) बहुव्रीहिः

स) द्विगुः द) द्वन्द्वः

xiii) 'अभितः' इति पदयोगे का विभक्तिः भवति ? [1]

अ) द्वितीया ब) तृतीया

स) चतुर्थी द) पञ्चमी

xiv) 'भय' इति योगे का विभक्तिः भवति ? [1]

अ) द्वितीया ब) तृतीया

स) चतुर्थी द) पञ्चमी

xv) 'स्वाहा' इति पदयोगे का विभक्तिः भवति ? [1]

अ) द्वितीया ब) तृतीया

स) चतुर्थी द) पञ्चमी

xvi) '__________ पत्रं लिख्यते ।' अत्र पूरणीयं समुचितं पदं किम् ? [1]

अ) त्वम् ब) युवम्

स) त्वया द) यूयम्

xvii) 'कृषकः प्रातः (8:15) __________ वादने क्षेत्रं गच्छति ।' अत्र समुचितसमयवाचकः शब्दः कः ? [1]

अ) सार्ध–अष्ट ब) सपाद–अष्ट

स) पादोनाष्ट द) पादोन सप्त

xviii) 'राजपुत्रः <u>वसामि</u>' रेखाङ्कितपदस्य शुद्धरूपं किम् ? [1]

अ) वसति ब) वसन्ति

स) वससि द) वसानि

2. निर्देशानुसारं रिक्तस्थानानि पूरयत ।

i) बहुभूमिकभवननिर्माणं न ________ । (कृ + अनीयर्) [1]

ii) अन्योऽपि ________ लोके मुच्यते महतो भयात् । (बुद्धि + मतुप्) [1]

iii) 'निजबुद्ध्या ________ सा भयात् व्याघ्रस्य भामिनी ।' (विमुक्त + टाप्) [1]

iv) लोकानां पश्यताम् ________ सर्वत्र जलोपप्लवः सञ्जातः ॥ (इव, एव, यथा) [1]

v) एते पर्वताः ________ भूकम्पं जनयन्ति । (अपि, इति, यत्) [1]

vi) क्रुद्धः सिंहः ________ धावति (इतस्ततः, उपरि, अधः) [1]

3. अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा एतदाधारितानां प्रश्नानाम् उत्तराणि यथानिर्देशं लिखत ।

एकं नगरम् आसीत् । तत्र रामः सोमः च इति मित्रद्वयम् अवसत् । रामः विद्याम् इच्छति स्म किन्तु सोमः धनम् इच्छति स्म । एकदा मित्रद्वयं विदेशम् अगच्छत् । रामः तत्र विद्याभ्यासम् अकरोत् । सोमः धनसम्पादनम् अकरोत् । अनेकानि वर्षाणि अगच्छन् । मित्रद्वयमपि स्वनगरं प्रति प्रातिष्ठत । मार्गे चोराः सोमस्य धनम् अहरन् । नगरे महाराजः रामम् आहूय – " त्वं मन्त्रिस्थाने तिष्ठ" इति अवदत् । रामः मन्त्री अभवत् । सोमः तस्य सेवकः अभवत् ।

क) एकपदेन उत्तरत – [1×2=2]

i) रामः किम् इच्छति स्म ?

ii) कः धनम् इच्छति स्म ?

ख) पूर्णवाक्येन उत्तरत – [2]

चोराः कस्य धनम् अहरन् ?

ग) अस्य गद्यांशस्य समुचितं शीर्षकं लिखत । [1]

घ) भाषिककार्यम् – [1×3=3]

i) 'अहरन्' इति क्रियापदस्य गद्यांशे कर्तृपदं किम् अस्ति ?

ii) 'अनेकानि वर्षाणि अगच्छन् ।' अस्मिन् वाक्ये विशेष्यपदं किम् ?

iii) 'सोमः तस्य सेवकः अभवत् ।' अत्र तस्य इति सर्वनामपदस्य स्थाने संज्ञापदं लिखत ।

खण्ड – ब

4. अधोलिखितयोः वाक्ययोः अङ्कानां स्थाने संस्कृतशब्देषु समयलेखनं करणीयम् । [1+1=2]

i) प्रतिदिनं प्रातःकाले (9:30) ________ रेलयानं नगरं गच्छति ।

ii) अहं सायंकाले (5:45) ________ क्रीडाक्षेत्रं गच्छामि ।

5. 'अहं श्वः विद्यालयं गमिष्यति ।' इति वाक्यं संशोधयत । [2]

6. 'मोहनः ग्रामं गच्छति ।' इति वाक्यस्य वाच्यपरिवर्तनं कृत्वा लिखत । [2]

7. 'पीताम्बरम्' इति पदस्य विग्रहं कृत्वा समासस्य नामापि लिखत । [2]

8. अधोलिखितस्य श्लोकस्य हिन्दीभाषायां सप्रसङ्गं भावार्थं लिखत । [2]

एकेन राजहंसेन या शोभा सरसो भवेत् ।
न सा बकसहस्रेण परितस्तीरवासिना ।।

9. अधोलिखितस्य श्लोकस्य अन्वयं मञ्जूषातः पदानि चित्वा पूरयत । [2]

अमन्त्रमक्षरं नास्ति, नास्ति मूलमनौषधम् ।
अयोग्यः पुरुषः नास्ति, योजकस्तत्र दुर्लभः ।।

अन्वयः – अमन्त्रम् ___(i)___ नास्ति, ___(ii)___ मूलं नास्ति, अयोग्यः पुरुषः ___(iii)___, तत्र योजकः ___(iv)___ ।

दुर्लभः, अक्षरम्, नास्ति, अनौषधम्

खण्ड – स

10. निम्नलिखितेषु वाक्येषु रेखाङ्कितपदमाधृत्य प्रश्ननिर्माणं कुरुत । [1×3=3]

क) सर्वदा सर्वकार्येषु <u>बुद्धिः</u> बलवती भवति ।

ख) वयोऽनुरोधात् <u>शिशुः</u> लालनीयः भवति ।

ग) <u>नराणां</u> प्रथमः शत्रुः क्रोधः अस्ति ।

11. 'भूकम्पविभीषिका' इति पाठस्य सारं हिन्दीभाषायां लिखत । [3]

अथवा

'जननी तुल्यवत्सला' इति पाठस्य सारं हिन्दीभाषायां लिखत । [3]

12. अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा एतदाधारितानां प्रश्नानाम् उत्तराणि यथानिर्देशं लिखत ।

'भयाकुलं व्याघ्रं दृष्ट्वा कश्चित् धूर्तः शृगालः हसन्नाह' – भवान् कुतः भयात् पलायितः ?

व्याघ्रः – गच्छ, गच्छ जम्बुक ! त्वमपि कश्चिद् गूढप्रदेशम् । यतो व्याघ्रमारीति या शास्त्रे श्रूयते तयाहं हन्तुमारब्धः परं गृहीतकरजीवितो नष्टः शीघ्रं तदग्रतः ।

शृगालः – व्याघ्र ! त्वया महत्कौतुकम् आवेदितं यन्मानुषादपि बिभेषि ?

व्याघ्रः – प्रत्यक्षमेव मया सात्मपुत्रावेकैकशो मामत्तुं कलहायमानौ चपेटया प्रहरन्ती दृष्टा ।

क) एकपदेन उत्तरत – [1]

व्याघ्रः कस्मात् बिभेति ?

ख) पूर्णवाक्येन उत्तरत – [2]

व्याघ्रः केन हन्तुम् आरब्धः ?

ग) भाषिककार्यम् – [1×2=2]

i) 'धूर्तः शृगालः हसन्नाह' अत्र विशेषण पदं लिखत ।

ii) 'त्वया महत्कौतुकम् आवेदितम्' अत्र त्वया सर्वनामपदे संज्ञापदं किम् ?

अथवा

अग्रिमे दिने स आरक्षी चौर्याभियोगे तं न्यायालयं नीतवान् । न्यायाधीशो बंकिमचन्द्रः उभाभ्यां पृथक्-पृथक् विवरणं श्रुतवान् । सर्वं वृत्तमवगम्य स तं निर्दोषम् अमन्यत आरक्षिणं च दोषभाजनम् । किन्तु प्रमाणाभावात् स निर्णेतुं नाशक्नोत् । ततोऽसौ तौ अग्रिमे दिने उपस्थातुम् आदिष्टवान् ।

[1]

क) एकपदेन उत्तरत –

न्यायाधीशः कः आसीत् ? [2]

ख) पूर्णवाक्येन उत्तरत –

न्यायाधीशः किम् अमन्यत ? [1×2=2]

ग) भाषिककार्यम् –

i) 'सर्वं वृत्तम् अवगम्य' अत्र विशेष्यपदं किम् ?

ii) 'स निर्णेतुं न अशक्नोत् ।' अत्र क्रियापदं किम् ?

13. अधोलिखितं पद्यांशं पठित्वा एतदाधारितानां प्रश्नानाम् उत्तराणि यथानिर्देशं लिखत ।

कज्जलमलिनं धूमं मुञ्चति शतशकटीयानम् ।
वाष्पयानमाला संधावति वितरन्ती ध्वानम् ।
यानानां पङ्क्तयो ह्यनन्ताः कठिनं संसरणम् ।।

क) एकपदेन उत्तरत – [1]

केषां पङ्क्तयोः अनन्ताः ?

ख) पूर्णवाक्येन उत्तरत – [2]

शतशकटीयानं कीदृशं धूमं मुञ्चति ?

ग) भाषिककार्यम् – [1×2=2]

i) 'वाष्पयानमाला संधावति वितरन्ती ध्वानम्' अत्र क्रियापदं किम् ?

ii) 'कज्जलमलिनं धूमं मुञ्चति' विशेषणपदं किम् ?

अथवा

सम्पत्तौ च विपत्तौ च, महतामेकरूपता ।
उदये सविता रक्तो, रक्तश्चास्तमये तथा ।।

क) एकपदेन उत्तरत – [1]

उदयसमये अस्तसमये च कः रक्तः भवति ?

ख) पूर्णवाक्येन उत्तरत – [2]

महतां कदा एकरूपता भवति ?

ग) भाषिककार्यम् – [1×2=2]

i) 'उदये सविता रक्तः' अत्र विशेषणपदं किम् अस्ति ?

ii) 'सूर्यः' इति पदस्य पर्यायपदं गद्यांशात् चित्वा लिखत ।

14. अधोलिखितं नाट्यांशं पठित्वा एतदाधारितानां प्रश्नानाम् उत्तराणि यथानिर्देशं लिखत ।

वानरः – (सगर्वम्) अत एव कथयामि यत् अहमेव योग्यः वनराजपदाय । शीघ्रमेव मम राज्याभिषेकाय तत्पराः भवन्तु सर्वे वन्यजीवाः ।

मयूरः – अरे वानर! तूष्णीं भव । कथं त्वं योग्यः वनराजपदाय ? पश्यतु पश्यतु मम शिरसि राजमुकुटमिव शिखां स्थापिता विधात्रा एवाहं पक्षिराजः कृतः, अतः वने निवसन्तं मां वनराजरूपेणापि द्रष्टुं सज्जाः भवन्तु अधुना । यतः कथं कोऽप्यन्यः विधातुः निर्णयम् अन्यथा कर्तुं क्षमः ।

काकः – (सत्यङ्ग्यम्) अरे अहिभुक् ! नृत्यातिरिक्तं का तव विशेषता यत् त्वां वनराजपदाय योग्यं मन्यामहे वयम् ।

क) एकपदेन उत्तरत – **[1]**

नृत्यं कस्य विशेषता अस्ति ?

ख) पूर्णवाक्येन उत्तरत – **[2]**

मयूरः वनराजपदाय कथं योग्यः ?

ग) भाषिककार्यम् – **[1×2=2**

i) 'मम राज्याभिषेकाय तत्पराः भवन्तु ।' अत्र मम सर्वनामपदस्य संज्ञापदं किम् ?

ii) 'त्वां वनराजपदाय योग्यं मन्यामहे वयम् ।' अस्मिन् वाक्ये कर्तृपदं किम् ?

अथवा

रामः – वयस्य, अपूर्वं खलु नामधेयम् ।

विदूषकः – (विचिन्त्य) एवं तावत् पृच्छामि । निरनुक्रोश इति कः एवं भणति ?

कुशः – अम्बा ।

विदूषकः – किं कुपिता एवं भणति, उत प्रकृतिस्था ?

कुशः – यद्यावयोर्बालभावजनितं किञ्चिदविनयं पश्यति तदा एवम् अधिक्षिपति – निरनुक्रोशस्य पुत्रौ, मा चापलम् इति ।

क) एकपदेन उत्तरत –

'अपूर्वं खलु नामधेयम् ।' इति कथनं कस्य अस्ति ?

ख) पूर्णवाक्येन उत्तरत – [2]

सीता कुशलवयोः अविनयं दृष्ट्वा किम् अधिक्षिपति ?

ग) भाषिककार्यम् – [1×2=2]

i) 'किं कुपिता एवं भणति ?' अत्र क्रियापदं किम् ?

ii) 'निर्दयः' इति पदस्य नाट्यांशात् पर्यायपदं चित्वा लिखत ।

खण्ड – द

15. भवती राजकीय–उच्च–माध्यमिक–विद्यालय–अमृतपुरस्य दशम्याः कक्षायाः छात्रा रोहिणी अस्ति । भवत्याः ज्येष्ठभ्रातुः विवाहोत्सवः अस्ति, अतः स्वप्राचार्याय दिनद्वयस्य अवकाशार्थं प्रार्थनापत्रं लिखतु । [4]

अथवा

भवान् व्योमकेशः अस्ति । स्वकीयं मित्रं प्रति संस्कृतसम्भाषण – शिबिरविषये अधोलिखितं पत्रं मञ्जूषापदसहातया पूरयित्वा लिखत । [4]

शिबिरं, व्योमकेशः, सादरम्, ग्रीष्मावकाशे, तत्राऽस्तु, उत्तमः, आयोजनम्, पूर्णतया

गगनपुरतः

दिनाङ्कः : 23 फरवरी 2025

प्रियमित्र ! धनेश !

(i) ________ नमस्ते ।

अत्र कुशलं (ii) ________ । संस्कृतसम्भाषणकौशलवर्धनाय प्रतिवर्षमिव अस्मिन् वर्षेऽपि मम विद्यालये संस्कृतसम्भाषणशिबिरस्य (iii) ________ भविष्यति । एतत् शिबिरं (iv) ________ निःशुल्कं भविष्यति । दशदिवसीयस्य एतस्य शिबिरस्य आयोजनं (v) ________ जूनमासस्य प्रथमे सप्ताहे भविष्यति । सम्भाषणकौशलवर्धनाय एषः (vi) ________ अवसरः अस्ति । भवान् अपि मया सह अस्मिन् (vii) ________ भागं गृह्णातु ।

अस्तु, नमो नमः ।

भवतः सुहृद्

(viii) ________

16. अधः प्रदत्तं चित्रं दृष्ट्वा मञ्जूषायां प्रदत्तशब्दानां सहायतया संस्कृतेन अष्टवाक्यानि लिखत । [4]

एकस्मिन् वने, वनराजः, जन्तवः, मञ्चे, गोष्ठ्याः आयोजनम्, चतुरः शशकः, वानरः, गजः

अथवा

मञ्जूषायाः उपयुक्तानि पदानि चित्वा 'स्वास्थ्यविषये' सख्योः संवादं पूरयतु । [4]

शिरोवेदना, स्वीकृतवती, कुतः, औषधम्, समीचीनम्, आगच्छामि, स्वास्थ्यम्, अस्ति

लता – भवती ___(i)___ आगच्छति ?

वीणा – अहं चिकित्सालयात् ___(ii)___ ।

लता – इदानीं भवत्याः ___(iii)___ कथम् अस्ति ?

वीणा – मम स्वास्थ्यं ___(iv)___ नास्ति ।

लता – का वेदना ___(v)___ ?

वीणा – मम ___(vi)___ भवति ।

लता – ___(vii)___ स्वीकृतं वा ?

वीणा – आम्, अहम् औषधं ___(viii)___ ।

17. अधोलिखितेषु वाक्येषु केषाञ्चन चतुर्णां वाक्यानां संस्कृतभाषया अनुवादं कुरुत । [4]

i) राजा भिक्षुक को धन देता है ।

ii) मैं पुस्तक पढता हूँ ।

iii) गाँव के चारों ओर वृक्ष हैं ।

iv) अध्यापक व्याकरण पढाता है ।

v) राम कल विद्यालय जायेगा ।

vi) बालक वन में गया ।

18. अधोलिखितानि वाक्यानि क्रमरहितानि सन्ति । यथा क्रमं संयोजनं कृत्वा पुनः लिखतु । [3]

i) किन्तु द्राक्षाफलानि न प्राप्नोति ।

ii) लतायाम् अनेकानि मधुराणि द्राक्षाफलानि सन्ति ।

iii) कुपितः सः ''द्राक्षाफलानि अम्लानि'' इति वदति ।

iv) एकः बुभुक्षितः जम्बुकः आसीत् ।

v) सः द्राक्षां लब्धुम् उपरि उत्पतति ।

vi) वने सः एकत्र द्राक्षालतां पश्यति ।

अथवा

मञ्जूषायां प्रदत्तशब्दानां सहायतया 'परोपकारः' इति विषये एकम् अनुच्छेदं (षड्-वाक्यात्मकम्) संस्कृतभाषया लिखत । [3]

परेषामुपकारः, विश्वकल्याणम्, उदारः स्वार्थरहितः, वृक्षाः नद्यश्च, करुणापरः